

ВАРІАТИВНІСТЬ ФОРМ ІМЕННИКІВ У ЗНАХІДНОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (корпусне дослідження)

Шведова М.О.,

Київський національний лінгвістичний університет,
вул. В. Васильківська, 78, м. Київ, 03150
corpus.textiv@gmail.com

Стаття містить дослідження вживання варіативної форми знахідного відмінка іменників-назв неістот в однині. Дослідження було проведено на основі Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК, uacorporus.org). Наголошується на тому, що варіативну форму знахідного відмінка мають здебільшого іменники конкретної семантики певних лексико-семантичних груп (назви частин тіла, грошей, нагород, документів та предметів для запису, предметів одягу, їжі, невеликих речей і приладів, зброї, транспорту), якими керують дієслова із значенням набування, розміщення, зміни положення, вилучення, віддалення, бажання, пошуку тощо. Багато таких сполучень є фразеологічно зв'язаними. Частотність цих форм у різних регіонах неоднакова, що відповідає різній поширеності їх у діалектах.

Ключові слова: українська мова, граматики, словосполучення, знахідний відмінок, регіональна варіативність, корпус.

Шведова М.А.

Варіативність форм имен существительных в форме винительного падежа единственного числа в украинском языке (корпусное исследование)

Статья содержит исследование употребления вариативной формы винительного падежа неодушевленных существительных в единственном числе. Исследование было проведено на основе Генерального регионально аннотированного корпуса украинского языка (ГРАК, uacorporus.org). Подчеркивается, что вариативную форму винительного падежа имеют главным образом существительные конкретной семантики определенных лексико-семантических групп (названия частей тела, денег, наград, документов и предметов для записи, предметов одежды, еды, небольших вещей и приборов, оружия, транспорта), которыми управляют глаголы со значением приобретения, размещения, смены положения, извлечения, отдаления, желанья, поиска и т. д. Многие из таких сочетаний являются фразеологически связанными. Частотность этих форм различается в разных регионах, что соответствует разной распространенности их в диалектах.

Ключевые слова: украинский язык, грамматика, словосочетание, винительный падеж, региональная вариативность, корпус.

M. Shvedova

Variation in accusative singular nominal forms in Ukrainian: a corpora-based research

*The paper studies the variation between two forms of inanimate nominal forms in accusative singular for masculine declension in Ukrainian. With some nouns two forms are possible: the one coinciding with nominative (which is the default standard way for inanimate nouns in East Slavic) and coinciding with genitive (according to the pattern attested normally with animate nouns). The study is based on the General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC, uacorporus.org) that contains about 190 million tokens of standard-oriented literary representing all the regions of Ukraine since the beginning of the 19th century until the latest decades. It is found that the presence of the variation (that is of the genitive-like forms) is governed by the semantic properties of both nouns and transitive verbs that enter into the construction in question. The variation is present mainly with concrete nouns belonging to certain semantic fields (body parts, money, awards, documents and stationery, clothes, food, little objects and devices, weapon, transport) that are governed by verbs of acquisition, positioning, change of position, extraction, distancing, desire, search etc. Many such collocations are phraseologically bound (such as *vterty nosa* 'to show advantage over somebody', literally 'to wipe somebody's nose'). Normative dictionaries tend to exclude the use of abstract nouns in the form that coincides with genitive (such as *hrex* 'sin' and *dux* 'spirit'), whereas the phraseologisms with these*

nouns are present in the text. The frequency of the form in question differs by regions in a way that corresponds to their spread in the respective dialects. This form is at its maximum in the central regions of Ukraine (the Kyiv, Cherkasy regions), in the south (the Kherson region and Crimea) and in the west (the Khmelnytskyi and Ternopil regions), and they are the less frequent in the east (the Luhansk and Donetsk regions) and in the north (the Sumy, Chernihiv and Rivne regions). The findings are illustrated with corpora examples and statistical data.

Key words: Ukrainian language, grammar, verb phrase, accusative, regional variation, corpus.

Вступ. Деякі іменники-назви неістот чоловічого морфологічного роду в українській мові мають у знахідному відмінку однини паралельні форми: *взяти ніж/ножа, написати лист/листа, роззявити рот/рота*. Форма, яка збігається з називним відмінком, є основною і вживається без обмежень, щодо форми, яка збігається з родовим відмінком (другий знахідний відмінок), існують певні семантичні та стильові обмеження. Опис умов вживання форм родового відмінка у значенні знахідного неістот в однині є **метою** цієї статті.

Огляд лінгвістичних гіпотез щодо варіативності форм іменників в знахідному відмінку. Причиною чергування форм родового та знахідного відмінків в сучасній мові деякі дослідники визнають фонетичні закономірності. О. Матвієнко пов'язує вживання тієї чи іншої форми із темпом вимови: «напруженіша рвучкіша вимова краще передається називною формою, а повільніша — родовою» [9, 55]. І.Р. Вихованець вважає, що «використання родового відмінка у функції знахідного може пов'язуватися з вимогами мелодійності української мови (вживання закінчення *-а* на стику приголосних або при нагромадженні приголосних)», а в поетичних творах вживання цієї форми може бути пов'язане з вимогами ритміки [3, 33].

Семантично вживання форм на *-а* пояснювали присутністю елемента значення частковості (частки або тимчасового користування: «*дав воза* — позичив воза, *дав на час*, *покористуватися*; *дав віз* — зовсім, як і *продав віз*») [10, 108–109], або стилістичним, образним наближенням до істоти: «форми родового відмінка на *-а*, вжиті в функції знахідного відмінка, вносять елемент пожвавлення, активізації об'єкта, до певної міри персоніфікують об'єкти» [6, 77]. Інколи знахідний на *-а* справді наближається за значенням до родового відмінка, може бути сприйнятий як родовий, пор.: — **Плачу карбованця авансом, — недбало заявив Дмитро** (В. Підмогильний, Невеличка драма, 1930) та **Стара Джериха вийняла з скрини сувій полотна, взяла карбованця грошей, найняла в сусіда конячку й повезла Нимидору в монастир** (І. Нечуй-Левицький, Микола Джеря, 1876).

Варіативної форми знахідного відмінка зазвичай набувають іменники конкретно-предметної семантики [15, 288]. Ю. Шевельов пише, що форми родового відмінка в знахідному не можливі «від тих іменників, які в жодному випадку не можуть

бути уявлені як щось виразно оформлене. Тому не можна сказати: *полетіли в ірія*, а тільки *полетіли в ірій, досліджує меда*, а тільки *досліджує мед* тощо» [22, 229]. Іван Огієнко виділяє кілька семантичних груп іменників, що набувають форми знахідного/родового відмінка, зокрема назви меблів, дерев, явищ природи, днів тижня, мір, місяців, граматичних термінів тощо. [11, 204–209]. У кількох дослідженнях наведено також приклади абстрактних іменників, які в знахідному відмінку однини інколи також мають форму родового відмінка, у 20-ті рр. вони розглядалися як допустимі [19, 36], пізніше — як такі, що виходять за межі літературної норми [9; 6, 77; 3, 33–34]. О. Матвієнко для ілюстрації таких відхилень наводить приклади: *Сільрада дає звіта; Коли він читав свого курся; Інститут оголосив конкурса*, приводить як поширені вирази: *склав іспита, скінчив інститута*. Такі коливання можна знайти в українських літературних текстах ХХ ст., наприклад, *скласти іспита: Він тлумачив сам собі — треба скласти іспита, добути стипендію й учитись* (В. Підмогильний, Місто, 1928); *Бородай з честю склав іспита* (І. Шаповал, В пошуках скарбів, 1963); *...син після п'ятвох марних спроб щасливо склав іспита на бакалавра* (Р. Дюшато, Таємниця крилатого змія, пер. з фр. 1964, М. Гайдай); *Склав останнього іспита, попереду вакації!* (В. Положий; Приватна клініка доктора Аугусто Буатрегано, 1986). Відомі приклади ідиоматизації форм на *-а/-я*: *втерти носа, врізати дуба, з'їсти облизня, піднести гарбуза* тощо. Сферами використання форм родового відмінка в функції знахідного вважають розмовну мову та мову художньої літератури [3, 33–34; 17, 139].

Методологія дослідження. Дослідження було проведено на базі Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК, uacorus.org), в якому зібрано тексти різних жанрів 1819–2018 рр. з усіх регіонів України; загальний обсяг корпусу понад 190 млн словоформ [21]. У корпусі представлені оригінальні українські тексти і переклади з 38 мов, найбільше — з англійської (488 текстів, 22 млн слів) та російської (443 тексти, 10 млн слів). Частка перекладів — 29 % (55 млн словоформ). Склад корпусу за жанром: художні тексти — 113 млн слів (60 %), наукові тексти — 45 млн слів (24 %), публіцистика — 17 млн слів (9 %), а також мемуари, щоденники (у тому числі тексти з Facebook), інтерв'ю, промови тощо. Обсяг текстів за періодами такий:

1819–1916 рр. — 5,9 млн слів; 1917–1932 рр. — 6,4 млн слів; 1933–1969 рр. — 25,3 млн слів; 1970–1990 рр. — 34 млн слів; 1991–2018 рр. — 102,4 млн слів. Обсяг підкорпусів за областями такий: Львівська 30,856924 млн слів, Харківська — 19,67 млн слів, Полтавська — 12,32 млн слів, Черкаська — 10,34 млн слів, Івано-Франківська — 8,73 млн слів, Чернігівська — 8,11 млн слів, Вінницька — 7,67 млн слів, Київська — 7,5 млн слів, Волинська — 7,5 млн слів, Тернопільська — 7,03 млн слів, Дніпропетровська — 6,48 млн слів, Хмельницька — 6,17 млн слів, Донецька — 5,24 млн слів, корпуси інших областей менші за обсягом (але не менше ніж 1,5 млн слів).

У корпусі було здійснено пошук іменників-назв неістот у формі родового відмінка однини після дієслова (перед яким немає частки *не*). З результатів пошуку вибрано найчастотніші іменники, які вживаються у варіативній формі знахідного відмінка, а також найчастотніші дієслова, які керують іменниками в такій формі. Виявлено семантичні групи цих слів.

Результати дослідження. На основі матеріалів корпусу (ГРАК) можна побачити, що форму другого знахідного відмінка іменники конкретної семантики найчастіше набувають у сполученні з дієсловами, які мають значення 1) набування (*взяти, схопити, підхопити, добути, дістати, одержати, знайти, заробити, заслужити, украсти, позичити* тощо); 2) розміщення, зміни положення (*тримати, повернути, підняти, опустити, відкрити, закрити, згорнути, сунути, встромити, приставити, сховати, одягнути, поправити* тощо); 3) вилучення, віддалення (*вихопити, витягти, вийняти, висмикнути, кинути, метнути, шпурнути, випустити, відкласти, загубити* тощо); 4) бажання, пошуку (*шукати, виглядати, просити, вимагати* тощо) та ін.

Форму другого знахідного відмінка найчастіше набувають іменники, що належать до кількох лексико-семантичних груп.

1. Слова, які називають частини тіла: *язик, рот, ніс, лоб, палець, хвіст, дзьоб* та деякі інші, зокрема у складі поширених виразів: 1) *прикусити язика, тримати язика за зубами, висолопити язика; ...Хотілось йому сказати, але щось держало язика* (В. Винниченко, Заручини, 1904); *Але й він, Городовський, теж, треба сказати, розпустив язика* (В. Підмогильний, Повість без назви, 1933–1934); *Ні, він не зможе творити, доки не вкоротить язика репродукторові* (В. Дрозд, Катастрофа, 1967–1968); — *Пригни язика, хоч на півгодини* (В. Савченко, Я ще повернусь, 1981); *Здогадуючись, що я не той, за кого себе видаю, Калюжний після чарки розв'язав язика* (В. Шкляр, Залишенець Чорний Ворон, 1996–2009); 2) *роззявити рота, розкрити рота, розтулити рота, відкрити рота, розтуляти рота, затулити рота, закрити рота, заткнути рота; Бабуся позіхала*

й хрестила рота (В. Підмогильний, Ваня, 1919); *Він набивав рота великими шматками, спішив ковтати, давився їжею* (В. Петров-Домонтович, Без ґрунту, 1942); *Отже тобі необхідний захист, і захист такий, що одразу позатикає рота усім незадоволеним* (О. Сарафанова, Повір у чудо, 2017); 3) *пхати носа, втерти носа, сунути носа, задирати носа; Кость зараз же якось кумедно зморщив носа, вишкірив зуби...* (В. Винниченко, Кумедія з Костем, 1910); *Натягти носа цьому хвалькові!* (В. Підмогильний, Місто, 1928); — *Затуліть носа — і їсте* (В. Владко, Нашадки скіфів, 1962); *Молчанов почухав носа, ствердно кивнув* (В. Головачов, Міра речей, 1982); *Та й невідомо, чи зараз мене пасуть, чи обличили, адже в саму Чечню я поки що не показував носа* (В. Шкляр, Елементал, 2001). Історично до цієї групи належать також вирази зі словом *дух*, які більш докладно буде розглянуто далі.

2. Слова, які називають гроші. А податки накипають: *що-с платив лева, то тепер п'єть, що-с'їв солонину, то тепер барабулю* (В. Стефаник, Камінний хрест, 1899); *Якось зайшов до казино й кинув карбованця на двадцять — йому подали три червінці* (В. Підмогильний, Місто, 1928); *Коли платять четвертака за те, щоб подивитися на даму з Амстердаму, то чому не заплатити тридцяти копійок, щоб ізблизька глянути на Брюлова* (Т. Шевченко, Художник, пер. з рос. 1960, Л. Білецький); *Голову звісить, очі в землю, наче загубив п'ятака* (В. Близнець, Звук павутилки, 1969); *...Заплатив п'ятака і катаяся в метро хоч цілий день* (В. Нестайко, Загадка старого клоуна, 1982); *Я дістав трояка, простяг своєму давньому товаришеві і авторові рецензовані мною романи* (В. Дрозд, Музей живого письменника, 1994); — *Хто бачив і покаже, — Вольфгер сперся на луку, — той матиме дуката* (А. Сапковський, Вежа блазнів, пер. з пол. 2006, А. Поритко); *За квартиру треба було дати хабара* (В. Кубів, Дороги і долі, 2005); *Нема тобі чого з бухгалтерією зв'язуватися, десь свій підпис залишати... — дадуть конверта за зачиненими дверима* (П. Васянович, Енелодром 1, 2008).

3. Слова, які називають нагороди. — Коли вже ти так хочеш заробити хрестика, то, мабуть, паняй, брате, на фронт і не мороч нам більше голови! (М. Хвильовий, Мати, 1930); *...Не за тим її дівчина творила, одухотворювала, вивищувала, щоб дістати плювка з кухонного смітника!* (В. Підмогильний, Невеличка драма, 1930); *Четвертий вартовий підняв галас, «ударив на сполох», сподіваючись, певно, заробити ордена таким «викриттям контрреволюції»* (І. Багрянний, Людина біжить над прірвою, 1948–1949); *Ну, дістану папіроса за добру новину?* (О. Лисяк, За стрілецький звичай, 1952); — *Скажеш чисту правду — куплю бублика* (М. Стельмах, Щедрий Вечір, 1966); *Чи ви чули, що о. Аркадія переведено*

на другу парафію, а о. Феогност дістав **набедре-ника**? (П. Загребельний, Неложними устами, 1981).

4. Слова, які називають документи та предмети для записів: лист, квиток, рецепт, документ, допис, блокнот, записник, зошит, словник тощо. Отже, так: скажи лікарю, най тобі дасть **рецепта** кантаріди (В. Винниченко, Божки, 1913–1914); Коломієць слухняно закрив **довідника** й зітхнув (Ю. Смолич, Ще одна прекрасна катастрофа, 1930); ...А стара Текля йому: «найди Гітляра, нехай дасть **документа**, що мій чоловік партизанив» (Є. Пашковський, Свято, 1989); Капітан взяв **паспорта** й таки глянув (В. Лис, Століття Якова, 2010).

5. Слова, які називають предмети одягу: капелюх, плащ, костюм, светр, носовичок та ін. Інтелігент виставив груди, поправив **банта**, розпрощався з дружиною, пішов... (Л. Скрипник, Інтелігент, 1929); Шліссер схопив **капелюха** й вискочив із кабінету (О. Бердник, Привид іде по Землі, 1959); Рвучкий холодний вітер примусив кожного щільніше застібнути **кожуха** (В. Малик, Таємний посол, 1971); Грицько жваво, як для його комплекції, підхопився і згріб **піджака**, що висів на стільці біля столу (В. Бережний, Модель слави, 1980); Вони майже не розмовляли, хоча Кемпер дав **шолома** з ларингофонами й пасажирові (В. Головачов, Каліюга Милосердя динозавра, 1990); Коли Володя переодягся у свого **светра** і штани, накинув **плаща** і ми вийшли в місто, у нього було таке блаженство на обличчі, що не передати... (В. Дрозд, Музей живого письменника, 1994); — Не викидайте корки від вина: надіньте їх на кінці спиць, і ви сплетете **светра** куди швидше (цікаво, що порада спробувати не кіряти вино і купити **светра** на зекономлені гроші мені не зустрілася) (С. Пиркало, Кухня егоїста, 2008).

6. Слова, які називають їжу: пряник, коржик, бублик, сухарик; Поноховав **пирога**, та не вдалося покуштувати [2]; Ще зовсім дитиною Ліза зоджувалася працювати цілий день, аби лиш дістати **марципана** (Е. Золя, Щастя Ругонів, пер. з фр. 1969, К. Рубинський, А. Перепадя); Насипала йому картоплі й очистила **огірка** (В. Шевчук, Дім на горі, 1980).

7. Слова, які називають невеликі речі та прилади: годинник, ключ, вимикач, м'яч, гаманець, телевізор, приймач, телефон. Він озирнувся навкруги, помалу **взяв стільця** й сів (В. Винниченко, Чесність з собою, 1911); Дуня постукала до нього, щоб спитати, хто йому дав **пакунка** й кому той пакунок треба передати (В. Петров-Домонтович, Доктор Серафікус, 1928–1929); Чоловік дістав **радіофона**, настроїв екран (Г. Альтов, Легенди про зоряних капітанів (збірка), пер. з рос. 1967, В. Кречотень); — Тату, купи́ть **телевізора** (М. Зарудний, На білому світі, 1967); Фурман мені каже: «Дай закурити». То я йому дав **кисета** (М. Зарудний, На білому світі,

1967); Я дістав **гамана** й дав кожній по десять лір (Е. Гемінгвей, Прощайвай, зброе, пер. з англ. 1968, В. Митрофанов); ...Йому дали **смолоскина** на довгій жердині, і він, як і всі, махав жарким вогнем, з якого капала смола (В. Близнець, Земля світлячків, 1977–1978); Ще з іншої кишеньки дістав **тюбика** і, відкрутивши ковпачка, густою рідиною навхрест сполучив усі отвори (О. Палійчук, Страх заплющити очі, 1981); Але тепер люди легко знаходяться й легко тратяться. Команда «стріляй!» сприймається як «дай **сірника**» (Є. Куртяк, Спалені обози, 1990); — Я візьму **мішка**, а ви обоє скриню! — наказав високий (В. Шевчук, На полі смиренному, 1990); Фронтковиків, інваліду сільська Рада купила **приймача**, справжнього, лампового (В. Дрозд, Пришестя, 1995–1996); Він дістав **ліхтарика** і пішов узбіччям траси на північ, освітлюючи дорогу (С. Кінг, Зона покриття, 2008, О. Любенко); Ану, дай **сірника** най закурю, бо ти вже геть якийсь схвильований (С. Грицюк, Червоний Ясь, 2010); Вона знов схопила **мобільного** (І. Солодченко, Перекручена реальність, 2010); — Він взяв **смартфона** і зателефонував до своєї чергової пасії (П. Масляк, Смерть президента, 2012).

8. Слова, які називають зброю або речі, що використовуються як зброя: ніж, меч, дрючок, спис, кий, пістолет, лук, автомат, щит, дрюк, дубець, карабін, кийок, костур, кулемет, макогін, мушкет, ніжик, пернач, пістоль, томагавк, дробовик, кинджал, мушкетон, нагай, револьвер, ціпок, бук, прут, гаратник, вогнемет. ...Не одна мати, втративши терпець, давала дзвінкого потиличника прохачеві: — Я тобі дам **пугача**, анахтемський ти сину! І який ірод привіз їх на мою голову? (А. Дімаров, На коні й під конем, 1973); Гобіт був такий сприкрений, що схопив **камінця** й шпурнув у дрозда (Дж.Р.Р. Толкін, Гобіт або Мандрівка за Імлисті гори, пер. з англ. 1985, О. Мокровольський); Він схопив **лука** і висмикнув із шкїрного тула стрілу (В. Малик, Горить свіча, 1992); Поки грабіжник перелазив через ліжку, Кейт устип схопити **стільця** і вдарити його по голові (О. Авраменко, Заборонені чари, 2010).

9. Слова, які називають транспорт: віз, човен, трактор, теплохід, автобус. А ввечері **візьмемо човна** і поїдемо Дніпром (В. Підмогильний, Невеличка драма, 1930); Десять дістали **воза** (С. Чернишев, Вітряк, пер. з болг. 1959, І. Білик); Тільки де ж нам дістатиме **теплохода**?.. (Є. Велтістов, Гум-гам, пер. з рос. 1981, Д. Олександренко); Хай одному з них спаде на думку збудувати за рахунок місцевого бюджету єврейську школу та купити **автобуса**, який вранці звозив би до школи єврейських дітей з усого міста... (Л. Шульман, Стандартна хиба суспільно-політичної орієнтації єврейства, 2003, Київ).

Іван Огієнко на матеріалі мови ХІХ-початку ХХ ст. виділяє більше груп іменників, зокрема

назви меблів, дерев, явищ природи, днів тижня, мір, місяців, граматичних термінів та ін.; не виділяє окремо назв нагород, приладів, транспорту [11, 204–209]. Судячи з того, що пише в цій праці І. Огієнко, у сучасній мові коло іменників-назв неістот, які мають у знахідному відмінку форми на *-а*, значно скоротилося, хоча кожна з груп, наведених нами, приймає нові слова відповідної семантики (*смартфон, теплохід, томагавк, тубик* тощо).

Для виявлення слів, які найчастіше набувають форми другого знахідного відмінка було проаналізовано 723 сполучення дієслів *взяти, схопити* з іменниками у цій формі. Виявилось, що у таких сполученнях найчастіше вживається обмежене коло слів конкретної семантики (зафіксовано 308 слів). У таблиці наведено найчастотніші приклади, вказано кількість вживань:

ніж	73
капелюх	38
меч	31
ключ	20
кошик	19
олівець	17
стілець	16
човен	16
спис	16
папірець	11
рушник	11
облизень	9
дрючок	9
годинник	9
плащ	8
лук	8
кухоль	8
м'яч	7
гріх	7
квиток	7
пістолет	7
портфель	7
гличик	5
зошит	5
кий	5
бінокль	5
заступ	5
гаманець	5
щит	5
келих	4
сірник	4
ліхтар	4
автомат	3
гребінець	3
карбованець	3
мішок	3
молоток	3

Для окремих іменників у сполученні з дієсловами *взяти, схопити* форма другого знахідного відмінка переважає, а форма знахідного/називного відмінка вживається рідше: *взяти/схопити ніж* — 53 рази, *ножа* — 73, *взяти/схопити капелюх* — 13 разів, *капелюха* — 38, *взяти/схопити меч* — 16 разів, *меча* — 31, *взяти човен* — 16 (що дорівнює кількості прикладів із другим знахідним відмінком). Проте за межами фразеології не було знайдено іменника-назви неістоти, який мав би у знахідному відмінку однини тільки форму на *-а*.

У багатьох фразеологічних виразах форма другого знахідного є єдиною можливою: *дати (взяти) хабара, пхати (втерти, стромляти, показувати, вішати) носа* тощо. Обов'язкова форма другого знахідного є ознакою сталого виразу, пор.: *задирати носа* у значенні «зазнаватися» та приклади вживання вільного сполучення цих слів у іншому значенні: *Та корма раттом стала опускатися вниз, наче «Ракета» тонула, а теплохід, навпаки, задирав ніс* (Є. Велтістов, Гум-гам, пер. з рос. 1981, Д. Олександренко); *Його руки нервово маніпулювали важелями, і машина все крутіше задирала ніс, намагаючись видертися з пастки* (А. Лівадний, Знак Близнюків, 2010). Форма другого знахідного відмінка вживається у сталих виразах: *спіймати/схопити облизня, дати дуба, дати сторчка, дати драла, дати драпака, дати хода, дати круга*, зокрема у виразах із значенням «вдарити» або «бути вдареним, покараним»: *дати/дістати* (або *отримати, заробити* тощо) *прочухана, стусана, копняка, итовхана, итурхана, потиличника, запотиличника, ляпаса, ляца* тощо. Один *парубіа дав кулака* *десяцькому, другий стусонув голову по потилиці, третій луснув голову просто в спину* (І. Нечуй-Левицький, Не той став, 1896); — *Намисто надіну, й квітки надіну, а Балабусі, надісь, дам гарбуза*, — сказала Онися, сміючись і *втікаючи в кімнату* (І. Нечуй-Левицький, Старосвітські батюшки та матушки, 1881); *Чучкевич, коли дружина Равлика, тоді студентка Львівського університету, Мирослава Глинянська, ще була незаміжня, був «по вуха» залюблений в ній і хотів з нею женитися але дістав коша* (П. Мірчук, Революційний змаг за УССД, 1985); *Ось уже другу добу ти нудишся в цьому поїзді, кинувши на поталу недоумкам свої псевдонаукові розробки і тим ризикуючи дістати копняка з інституту, але їдеш* (Ю. Андрухович, Рекреації, 1990).

У словниках 20-х рр. зафіксовано вираз *взяти гріха на душу* [12 та ін.]. СУМ (1970–1980) замість цього виразу подає два: *брати (взяти) гріх на душу* та *не брати (взяти) гріха на душу*. Справді, у більшості випадків, знайдених у корпусі (40 з 49 випадків), цей вираз містить заперечення і, відповідно, форму родового відмінка: — *І не беріть, пані, такого важкого гріха на душу* (І. Нечуй-Левицький, Київські прохачі, 1901); *Довго мучилися-вагалися Ганнуся з матір'ю, не хотіли брати*

гріха на душу, та й страшно було (В. Шкляр, Залишенець Чорний Ворон, 1996–2009); *Не хочу брати чергового гріха на душу* (А. Процайло, Життя як вітер або Щастя в байдужості, 2012). Але в окремих випадках вираз *взяти гріха на душу* справді вживається з формою родового відмінка без заперечення: *...Нічого робить, дума: хоч гріха на душу озьму, а вже не дам йому волі* (Г. Квітка-Основняненко, Мертвецький Великдень, 1834); *Може, коли, господь знає, і душею прийшлося покрити, і гріха на душу схопити* (Панас Мирний, Повія, 1884); *Але, бачиш, я візьму ще більшого гріха на душу, коли через мене одно з моїх дітей завдадуть до в'язниці* (Е. Золя, Щастя Ругонів, пер. з фр. 1969, К. Рубинський, А. Перепадя). *А я гріха на душу узять побоявся, тепер би не побоявся, ні...* (В. Дрозд, Листя землі Том 1, 1985–1990). Таку форму *гріха* бачимо ще в двох фразеологізмах: *ніде гріха діти та нічого гріха крити (таїти)* [СУМ, 1970] (пор. рос. *что греха таить*). У старій фразеології знаходимо більше прикладів вживання родового відмінка у значенні об'єкта: *скупитися гріха* [13]; *Відхрестившись від дідька, а збудешся гріха* (Номис); *взяти гріха на душу; умінити кому гріха, to impute a sin (fault) to one, to inculcate* [18]; *Одпусти, Боже, гріха, в кого жінка лиха: і моя недобра* (Номис). У деяких контекстах можливе наближення до кількісного значення родового відмінка, яке історично форма *гріха* також могла виражати кількісне значення родового відмінка, пор.: *набратися гріха, сам собі гріха напивав, вкусити гріха; Мовчи, глуха — менше гріха* [13]; *гріха на всю губу* [18]; *Чия згуба, того гріха повна губа* (Номис).

Також у процесі нормалізації мови поступово зникає зі словників форма родового відмінка у значенні знахідного *духа*. «Російсько-український словник» за ред. А. Кримського, С. Єфремова наводить кілька виразів з цією формою (в більшості випадків як варіант до *дух*): 1) у значенні «внутрішній стан, моральна сила»: *Поднять дух (мужество) — підіймати, підняти, підносити, піднести духа кому*. 2) у значенні «дихання»: *Дыхание <...> (останавливать дыхание, дух) перехоплювати, перехопити, спиняти, спинити, спирати, спёрти, затамувати, затамувати кому дух(а). <...> У Лаговського спёрло духа* (Крим.). *Испускаю, испустить дух или последнее дыхание — пускати, пуститися духу, спускати, спустити дух(а) (душу), випускати, випустити дух(а), душу, (зап.) зіхати, зіхнути (духа), визіхнути (духа), визівнути духа* (Куліш). *<...> І сорому тобі нема, — озвалася мати, — тато от-от духу пуститься, а тобі гульки в голові* (Свидн.). *Пім (пока) дитина заїла, когут духа спустив* (Номис). *Притаить дыхание — затаїти (притаїти) духа (дух)*. *Дыхание спёрло, захватило (безл.) — спёрло духа (дух)*. *Вдыхать, вдохнуть — <...> Духа живого вдмухнути в приспаного історію велетня* (Єфр.) *Помер — і ніхто вже в нього не вдмухне духа*

живого [13]. В «Українсько-англійському словнику» (Торонто, 1955), крім виразів *віддавати, визівати, спустити духа, підіймати духа*, зафіксовано два нові: *дати кому духа, to make one perspire, to pile one up with work, to belabor one; він Богові (Богу) духа винний, he is completely innocent* [18]. У «Російсько-українському словнику сталих виразів» (1959): *визіхнути, визівнути, спустити духа, духа (душу) віддав, затаїти духа, спёрло (заперло) дух (духа)* [2]. «Словник української мови» (1970) фіксує форму *духа* як варіант лише в одному виразі: *Віддати богу дух (духа) — умерти*. У найновішому СУМ (2010) уже немає і цього варіанта (хоча в єдиному прикладі з І. Франка, який поміщено у словнику, бачимо саме форму *духа*, після якої стоїть ремарка [дух] як сучасна норма). Отже, з часом у процесі нормалізації української мови і під тиском нормативної заборони на форму родового-знахідного для іменників абстрактної семантики вирази з формою *духа* поступово зникають зі словників.

За корпусом (ГРАК) знайдено 20 прикладів сполучення з формою *духа*, зокрема і в сучасних текстах. Вираз *віддати богу духа* знайдено тільки у формі *віддати духа: ...Ісхилив голову, і віддав духа* (А. Шептицький, Листи до заробітчан, 1899–1944); *Хотів щось вигукнути, але лише струснувся цілим тілом, упав навznak і віддав духа...* (Л. Мосендз, Євшан-зілля, 1937–1947); *...Б'є нещасного, до краю виснаженого і змороженого в'язня залізною лопатою, чи дрюком, по голові, доти, аж цей перестане рухатися, або і віддасть духа* (Ю. Пастернак, Кризь комин на волю, 2008). Інші вирази із значенням «умерти»: *А коли б ксьондз під молотками спустив духа — не треба тим журитися, вже «пан воевода» подбає, щоб це відповідно вияснити...* (Т. Гордон, В яскіні лева, 1945–1965). *Місто, конаноючи зі страху, ладне було визівнути духа* (Е. Золя, Щастя Ругонів, пер. з фр. 1969, К. Рубинський, А. Перепадя). Фразеологізми та вільні сполучення зі словом *дух* у формі родового-знахідного відмінка у значенні «внутрішній стан, моральна сила»: *Оце пристойть жінкам ліпше, підносити духа, я сказав би навіть — чистить душу* (О. Кобилянська, Царівна, 1895); *І все те страшенно пригнічувало духа трьом товаришам: Васюті, Карпові й Дмитрові* (Б. Грінченко, Під тихими вербами, 1901); *Третього дня хлопці стратили духа, зловили Костку і Лентовського і видали їх польському полководцеві, щоб тільки вимолити для себе пощаду* (Ю. Тарнович, Історія Лемківщини, 1936); *При безпосередніх стиках з рядовим стрілецьком найбільшим моїм завданням було відчутти духа частин* (М. Павленко, Спогади командарма 1917–1920, 1942–1952); *Наче зловіці птахи кружляли над становищами ворожі літаки, щоб дорешити зломити духа оборони* (М. Лазарович, Наталія Лазарович, 2003). У цьому значенні зустрічаємо також окремі випадки вживання форми *духа*

з означенням у сучасних західноукраїнських текстах: **Плекай духа волі й творчості, неси всюди ідею Правди України і закріплюй в життя її історичну місію** (О. Баган, Націоналізм і націоналістичний рух, 1994); **Ув'язнені відчули себе людьми і дістали духа до боротьби за кращу долю** (о. Ігор Цар, Покликаним до свободи, 1994); **...Гармата Лоценка працювала інтенсивно й підносила духа завзятості в рядах козаків** (Ю. Сорока, Бій під Крутами 1918, 2010). Фразеологізми та вільні сполучення зі словом *дух* у формі родового-знахідного відмінка у значенні «дихання»: **Він затримав духа й ждав** (Б. Грінченко, Без хліба, 1884); **До того взявся ще сильний вітер, що кидав масою мокрого снігу на всі боки й заліплював очі та запирав духа** (А. Чайковський, Сагайдачний, 1929); **Цей раптово схопив дужими руками за шию сторожа так сильно, що йому, небораці, відразу заперло духа** (Б. Казанівський, Шляхом Легенди, 2005).

Вживання форми родового відмінка *духа* у функції знахідного відмінка не обмежується розмовним стилем та художніми жанрами, ця форма вживається також у публіцистичних, історичних текстах: **...Людова партія польська й руська <...> наміряє підносити духа людського, допомагаючи до розвою науки та морального почуття** (І. Франко, Семітизм і антисемітизм в Галичині, 1913); **Сквалпний рух білих в глибину Великоросії <...> остільки підняв духа у всіх контр-революціонерів, що вони вже почали навіть замовляти молебни з приводу їх перемоги над замордованим працюючим людом** (газета «Шлях до волі», Перемога працюючим, а не партіям, 1919); **Не гамувати духа народу, не душили його малими планами, не крутитися на одній провінції, але обняти оком ціле побоевище, на якому буде рішатися буття чи небуття українського народу** (М. Колодзінський, Українська воєнна доктрина, 1940); **Ми не раз говорили в камері про подібні справи і приходили до висновку, що хто зуміє з повною свідомістю поставити духа**

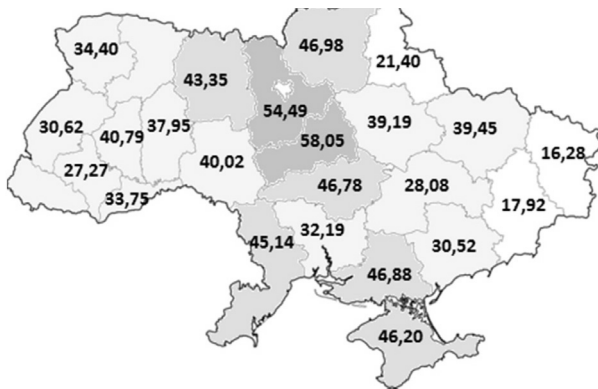
вище матерії, то жодний московський поганин не потрапить його зламати (Б. Казанівський, Шляхом Легенди, 2005).

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. у публіцистичних та наукових текстах трапляються й інші слова у формі другого знахідного відмінка, здебільшого у складі сталих виразів: **Не ламайте язика кострубатим «здійснює свій вплив», коли можна сказати простіше: «впливає»** (А. Бортняк, Ну що здавалося б слова. Бесіди про культуру української мови, 1994); **Людина, яку обстежують, полоще рота, а потім видихає в трубку протягом 15–20 с** (І.О. Концевич, Б.В. Михайличенко, Судова медицина. Підручник, 1997); **«Хто взяв меч — від меча і загине», — а боротьба скрізь є боротьба** (М. Вебер, Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика, пер. з нім., 1998, О. Погорілий); **На килимі Піддубного по-звірячому тягали за вуха, вуса, затуляли рота й носа** (Л. Кудрявцев, Його девіз: «Перемагати завжди!», 2006); **... Над вечір з'являється думка, що я не один — ті, що за Україну, просто бояться висунути носа** (В. Перетятко, Подорож до Криму, 2014). Хоча в цілому дані корпусу підтверджують, що форми другого знахідного відмінка вживаються переважно в текстах художньої літератури, але ці стилістичні рамки у сучасних текстах порушуються.

Вживання форми родового відмінка у значенні знахідного для неістот — це явище, близький діалектний розподіл якого можна побачити за корпусом письмових текстів, адже воно є характерною рисою окремих говірок, але також не виходить за межі літературної норми, і носії не уникають його у мовленні. Ця граматична форма вживається по всій території України, але частотність її в різних регіонах неоднакова. Для статистичного дослідження було відібрано за корпусом 7062 контексти, які містять сполучення дієслів з назвами частин тіла у формі другого знахідного відмінка Розглянемо територіальний розподіл цих одиниць:

Регіон	Обсяг корпусу (млн словоформ)	Знайдено одиниць	Частотність (ipm)
Львівська обл.	30,86	945	30,62522
Харківська обл.	19,67	776	39,4527
Полтавська обл.	12,32	482	39,13199
Черкаська обл.	10,34	600	58,0534
Івано-Франківська обл.	8,73	238	27,27743
Чернігівська обл.	8,11	381	46,98296
Вінницька обл.	7,67	307	40,02541
Київська обл.	7,5	409	54,49909
Волинська обл.	7,5	258	34,40708
Тернопільська обл.	7,03	287	40,79692
Дніпропетровська обл.	6,48	182	28,08876
Хмельницька обл.	6,17	234	37,95217
Донецька обл.	5,24	94	17,92212
Кіровоградська обл.	5,19	243	46,78013

Region	Обсяг корпусу (млн словоформ)	Знайдено одиниць	Частотність (ірм)
Житомирська обл.	4,96	215	43,35697
Сумська обл.	4,95	106	21,40436
Миколаївська обл.	4,32	139	32,19979
Чернівецька обл.	4,15	140	33,75925
Запорізька обл.	3,7	113	30,52186
Одеська обл.	3,68	166	45,14657
Рівненська обл.	3,56	261 (з них 200 — М. Кідрук)	
Херсонська обл.	3,26	153	46,8853
Закарпатська обл.	2,66	149 (з них 117 — Р. Самбук)	
Крим	1,9	88	46,20138
Луганська обл.	1,41	23	16,28096

Середня частотність знайдених одиниць у загальному корпусі — 36,78 ірм, частотність за регіонами (ірм):

Найвища частотність у центральних регіонах: Київська — 54,49 ірм, Черкаська — 58,05 ірм (високий показник частотності у Рівненській та Закарпатській областях виник через недостатню збалансованість корпусу, більшу частину прикладів знайдено в текстах двох авторів); найнижча частотність на сході: Луганська обл. — 16,28 ірм, Донецька обл. — 17,92 ірм. Ці результати підтверджують спостереження, які знаходимо у мовознавчих та діалектологічних працях, а також в «Атласі української мови». За свідченням А. Кримського, варіант з формою родового відмінка переважає на Наддніпрянщині: «украинский малорусс чаще предпочтет сказать, положим: я забрав свого кожуха <...>, чем сказать: я забрав свій кожух» [5, 51]. Форма родового-знахідного відмінка назв предметів широко вживається в говорах Київщини, Черкащини [1, 50–51; 7, 23], частіше, ніж у літературній мові — у нижній правобережній Наддніпрянщині [8, 36], а, наприклад, у східнословобожанських говорах іменники, що означають неістоти, у знахідному відмінку здебільшого мають ту ж форму, що й у називному, варіювання форм знахідного відмінка відзначається рідко [4, 109].

Зауважимо, що вживання варіантних форм знахідного відмінка у складі фразеологізму зна-

чно менше залежить від регіону, ніж вживання їх у вільному словосполученні. Наприклад, для варіантів *тримати язик за зубами/тримати язика за зубами*, кількість фіксацій в кожній області приблизно однакова, більша або менша в залежності від вживаності виразу в цілому. Наприклад, у Київській обл. (за корпусом обсягом 3 млн словоформ) — 7/7, у Черкаській обл. (корпус 4,6 млн) — 7/10, у Львівській обл. (корпус 16,5 млн) — 10/11, у Харківській обл. (корпус 9 млн) — 10/10, з іншого боку, у Волинській обл. (корпус 3 млн) — 0/0, у Рівненській обл. (корпус 1,3 млн) — 1/0, у Житомирській обл. (корпус 3,3 млн) — 0/3.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Форми другого знахідного відмінка найчастіше набувають іменники, якими керують дієслова із значенням набування, розміщення, зміни положення, вилучення, віддалення, бажання, пошуку тощо. Форму другого знахідного відмінка мають здебільшого іменники певних лексико-семантичних груп: назви частин тіла, грошей, нагород, документів та предметів для запису, предметів одягу, їжі, невеликих речей і приладів, зброї, транспорту. Багато таких форм є фразеологічно зв'язаними. Нормативні словники демонструють тенденцію до витіснення варіативних форм другого знахідного відмінка, зокрема для слів абстрактної семантики (*грих, дух*), наближення фразеології до сучасних норм. З іншого боку, стилістична норма стає менш жорсткою: форми другого знахідного відмінка почали траплятися у публіцистичних та наукових творах. Частотність цих форм у різних регіонах неоднакова, що відповідає різній поширеності їх у діалектах: найвища частотність у центральних регіонах, найнижча — на сході. Результати, отримані за допомогою корпусу ГРАК, в цілому підтверджуються даними попередніх лінгвістичних досліджень, але для подальшої роботи необхідно краще збалансувати регіональні підкорпуси, що порівнюються, дослідити частотність варіативних форм знахідного відмінка в різні періоди, описати їх динаміку.

ДЖЕРЕЛА

1. Брахнов В.М. Придієслівне безприймникове вживання відмінкових форм у говірках Переяслав-Хмельницького району на Київщині / В.М. Брахнов // Діалектологічний бюлетень. — Вип. 6. — К., 1956. — С. 46–57.
2. Вирган І.О. Російсько-український словник сталих виразів / І.О. Вирган, М.М. Пилинська. — Харків : Прапор, 2000. — 864 с.
3. Вихованець І.Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові : монографія / І.Р. Вихованець. — К. : Наукова думка, 1971. — 120 с.
4. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок : монографія. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 592 с.
5. Крымский А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья / А. Крымский. — Т. II. — Вып. 1. — М., 1907. — 144 с.
6. Курс сучасної української літературної мови. Т. II. Синтаксис / За ред. Л.А. Булаховського. — К. : Держ. уч.-пед. вид-во «Радянська школа», 1951. — 408 с.
7. Лисенко П.С. Деякі морфологічні особливості говірок правобережних (середніх) районів Черкащини / П.С. Лисенко // Середньонадніпрянські говори : збірник статей / Відп. ред. Ф.Т. Жилко. — К. : Вид-во АН УРСР, 1960. — С. 22–43.
8. Логвин В.П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В.П. Логвин // Територіальні діалекти і власні назви. — К. : Наукова думка, 1965. — С. 32–43.
9. Матвієнко О. Називна та родова форма знахідного відмінка / О. Матвієнко // Збірник державних центральних курсів українознавства. Зб. III. — Харків : Д.В.О.У. Держ. вид-во «Радянська школа», 1930. — С. 43–56.
10. Наконечний М. Українська мова. Програма-конспект. З додатком про новий правопис український [Електронний ресурс] / М. Наконечний. — Х. : Рух, 1928. — Режим доступу : http://tovahistory.org.ua/wiki/Наконечний_М._Українська_мова
11. Огієнко І. (митрополит Іларіон) Наша літературна мова / Упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. — Друге видання. — К. : Наша культура і наука, 2017. — 356 с.
12. Підмогильний В. Російсько-український фразеологічний словник (Г-К) [Електронний ресурс] / В. Підмогильний, Є. Плужник. — 1928. — Режим доступу : https://r2u.org.ua/html/pidmohyl_pered.html
13. Російсько-український словник. 1-3 тт. (А-П) [Електронний ресурс] / А. Кримський, С. Єфремов. — 1924–1933 // О. Телемко. — К. : К.І.С., 2007. — Режим доступу : https://r2u.org.ua/html/krym_details.html
14. Словарь української мови / Борис Грінченко, редакція журналу «Кіевская Старина». — Т. 1–4. — К., 1907–1909. — 2971 с.
15. Сучасна українська мова: Морфологія : підручник / Л.А. Алексієнко, О.М. Зубань, І.В. Козленко; за ред. А.К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : Знання, 2013. — 524 с.
16. Тимченко Е.К. Функции генитива в южнорусской языковой области / Е.К. Тимченко. — Варшава : тип. Варш. учеб. окр., 1913. — VIII, 278 с.
17. Украинская грамматика / В.М. Рusanовский, М.А. Жовтобрюх, Е.Г. Городенская, А.А. Грищенко; отв. ред. В.М. Рusanовский; АН УССР, Ин-т языковедения им. А.А. Потебни. — К. : Наукова думка, 1986. — 360 с.
18. Українсько-англійський словник [Електронний ресурс] / К.Я. Андрусин, Я. Крет. — Торонто, 1955. — Режим доступу : <https://e2u.org.ua/dicts/andrusyshen>
19. Український правопис / М. Скрипник. — Х. : Державне видавництво України, 1928. — 103 с.
20. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / НАН України; Інститут української мови. — К. : Наукова думка, 1999. — Кн. 1. — 528 с.
21. Шведова М.О. Корпусні методи дослідження регіональних відмінностей у межах однієї мови (на матеріалі регіональних корпусів української та російської мов) / М.О. Шведова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Філологія. — У друці.
22. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші студії (1947–1953 pp.) / Ю. Шевельов. — К. : Темпора, 2012. — 664 с.

REFERENCES

1. Brakhnov, V. M. (1956). Prydiieslivne bezprijmennykove vzhyvannia vidminkovykh form u govirkakh Pereiaslav-Khmelnytskoho raionu na Kyivshchyni [Case Forms Marking Verbal Object without Preposition in the Dialects of the Pereiaslav-Khmelnytskyi District, Kyiv Region]. *Dialektolohichni biuletyn*, 6, 46–57.
2. Vyrgan, I. O., Pylynska, M. M. (2000). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk stalykh vyraziv* [Russian-Ukrainian Dictionary of Idioms]. Kharkiv, Prapor, 864.

3. Vykhovanets, I. R. (1971). Sintaksys znakhidnoho vidminka v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Syntax of Accusative Case in Modern Literary Ukrainian]. Kyiv, Naukova dumka, 120.
4. Hlukhovtseva, K. D. (2005). Dynamika ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Dynamics of Ukrainian Dialects of Eastern Slobozhanshchyna]. Luhansk, Alma-mater, 592.
5. Krymskii, A. (1907). Ukrainskaia grammatika dlia uchenikov vysshikh klassov gimnazii i seminarii Pridneprovya. T. II, Vyp. 1 [Ukrainian Grammar for Senior Students of High Schools and Seminaries of the Dnieper region. Volume 2, issue 1]. Moskva, 144.
6. Bulakhovskiy, L. A. (ed. 1951). Kurs suchasnoi ukrayinskoi literaturnoi movy. T. II. Syntaksys [A Course in Modern Literary Ukrainian. Volume 2: Syntax]. Kyiv, Radianska shkola, 408.
7. Lysenko, P. S. (1960). Deiaki morfolohichni osoblyvosti hovirok pravoberezhnykh (serednikh) raioniv Cherkashchyny [Some Morphological Properties of Dialects Spoken in the Right-bank (central) districts of Cherkasy Region]. Zhylko, F. T. (ed.) Serednionaddniprianskyi hovory: zbirnik statei [Central Dnieper Dialects: collection of papers]. Kyiv, Vydavnytstvo AN URSSR, 22–43.
8. Lohvin, V. P. (1965). Morfolohichna systema govirok nyzhnoi pravoberezhnoi Naddnistrianshchyny [The Morphological System of the Dialects of the Lower Right-Bank of Dniester Region]. Terytorialni dialekty i vlasni nazvy [Territorial Dialects and Proper Names]. Kyiv, Naukova dumka, 32–43.
9. Matviienko, O. (1930). Nazyvna ta rodova forma znakhidnoho vidminka [The Nominative and Genitive Forms of the Accusative Case]. Zbirnyk derzhavnykh tsestralnykh kursiv ukraïnoznavstva, zb. 3 [Collection of the Central State Courses of Ukrainian Studies. Vol. 3], Kharkiv, Radianska shkola, 43–56.
10. Nakonechnyi, M. (1928). Ukrainska mova. Programa-konspekt. Z dodatkom pro novyi pravopys ukrainskyi [Ukrainian. Brief programme. With an addition on the new Ukrainian orthography]. Kharkiv, Rukh. http://movahistory.org.ua/wiki/Наконечний_М._Українська_мова
11. Ohiienko, I. (2017) Nasha literaturna mova. Druhe vydannia [Our Literary Language. Second edition]. Kyiv, Nasha kultura u nauka, 356.
12. Pidmohylnyi, V., Pluzhnyk, Ye. (1928). Rosiisko-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk (H–K) [Russian-Ukrainian Phraseological Dictionary. H–K]. https://r2u.org.ua/html/pidmohyl_pered.html
13. Krymskii, A., Yefremov, S. (1924–1933). Rosiisko-ukrainskyi slovnyk. 1–3 tt. (A–P) [Russian-Ukrainian Dictionary. Vol. 1-3 (A-P)]. https://r2u.org.ua/html/krym_details.html
14. Hrinchenko, B. D., redaktsiia zhurnala «Kievskaiia starina» (1907–1909). Slovar ukrainskoi movy. T. 1–4 [Ukrainian Dictionary]. Kyiv, 2971.
15. Aleksiienko, L. A., Zuban, O. M., Kozlenko, I. V. (2013). Suchacna ukrainska mova: Morfolohiia. Pidruchnyk [Morphology of Modern Ukrainian language: a manual]. Kyiv, Znannia, 524.
16. Timchenko, Ye. K. (1913). Funktsii genetiva v yuzhnorusskoi yazykovoi oblasti [Functions of the Genitive in the Southern Russian Linguistic Area]. Warsaw, Tipografia Varshavskogo uchebnogo okruga VIII, 278.
17. Rusanovskii, V. M. (ed.), Zhovtobriukh, M. A., Gorodenskaia, Ye. G., Grishchenko, A. A. (1986). Ukrainskaia grammatika [Ukrainian Grammar]. Kyiv, Naukova dumka, 360.
18. Andrusyshyn, K. Ya., Kret, Ya. (1955). Ukrainsko-anhliiskyi slovnyk [Ukrainian-English Dictionary]. Toronto. <https://e2u.org.ua/dicts/andrusyshen>
13. Krymskii, A. (1907). Ukrayinskaya grammatika dlya uchenikov vysshikh klassov gimnazii i seminarii Pridneprovya. T. II, vyp. 1 [A Ukrainian grammar for the senior students of high schools and seminaries of the Dnieper region. Volume 2, issue 1]. Moskva, 144.
19. Skrypnyk, M. (1928). Ukrainskyi pravopys. [Ukrainian Orthography]. Kharkiv, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 103.
20. Frazeolohichnyi slovnyk ukrayinskoi movy (1999). Kn. 1 [Phraseological Dictionary of Ukrainian. Book 1]. Kyiv, Naukova dumka, 528.
21. Shvedova, M. O. (forthcoming). Korpusni metody doslidzhennia rehionalnykh vidminnostey u mezhakh odniiei movy (na materialii rehionalnykh korpusiv ukrainskoi ta rosiiskoi mov) [Corpus Methods in Studying Regional Variation within a Single Language (based on regionally-annotated corpora of Russian and Ukrainian)]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Fililohiia.
22. Sheveliov, Yu. (2012) Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy ta inshi studii (1947–1953 rr) [A Sketch of the Modern Literary Ukrainian Language and Other Studies (1947–1953)]. Kyiv, Tempora, 664.